IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

SOLIQ YUKINI OPTIMALLASHTIRISH VA IQTISODIY O'SISHNI RAG‘BATLANTIRISH

Sanakulova Iroda Abrorovna
Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti talabasi
irodasanakulova06@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21866875
+99850-190-79-29

Annotatsiya. Ushbu maqolada soliq yukini optimallashtirish masalasi va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada soliq stavkalarini kamaytirish orqali iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, soliq bazasini kengaytirish va byudjet tushumlarini oshirish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Laffer egri chizig'i nazariyasi asosida soliq yukining iqtisodiy jarayonlarga ta'siri tushuntiriladi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilgan soliq islohotlari, jumladan qo'shilgan qiymat solig'i, ijtimoiy soliq va foyda solig'i stavkalarining kamaytirilishi natijalari tahlil qilinadi. Maqolada soliq yukini optimallashtirishning investitsion muhitga, bandlikka, soyali iqtisodiyotni qisqartirishga va soliq to'lovchilar sonini oshirishga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, soliq imtiyozlarining samaradorligini baholash va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola yakunida soliq yukini maqbul darajada saqlab, iqtisodiy o'sishni barqaror ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.
Kalit so‘zlar: soliq yuki, iqtisodiy o'sish, soliq stavkalari, soliq bazasi, Laffer egri chizig'i, soliq islohotlari, investitsion muhit, soyali iqtisodiyot, soliq imtiyozlari, soliq ma'muriyatchiligi, O'zbekiston Respublikasi, byudjet tushumlari.

Soliq tizimi har bir davlat iqtisodiyotining yuragi hisoblanadi. U nafaqat byudjetni to'ldirish vositasi, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish yoki sekinlashtirish omili ham bo'lishi mumkin. Davlat soliq orqali fuqarolardan mablag' yig'adi, evaziga esa ta'lim, sog'liqni saqlash, xavfsizlik va infratuzilma kabi jamoat xizmatlarini ta'minlaydi. Biroq bu jarayonda eng muhim savol doim o'rtada turadi: soliq qancha bo'lishi kerak? Agar soliq juda yuqori bo'lsa, tadbirkorlar ishlashdan manfaatdor bo'lmaydi, investitsiyalar kamayadi va iqtisodiyot sekinlashadi. Agar soliq juda past bo'lsa, davlat o'z majburiyatlarini bajara olmaydi, maktablar qurilmaydi, yo'llar ta'mirlanmaydi va aholi sifatli xizmatdan mahrum qoladi. Shu bois soliq yukini optimallashtirish, ya'ni davlat ehtiyojlari va tadbirkorlik erkinligi o'rtasida muvozanat topish har bir mamlakat uchun strategik ahamiyatga ega masala hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda bu muvozanatni topish yo'lida jiddiy qadamlar tashladi. 2019-yildan boshlab soliq stavkalari sezilarli darajada kamaytirildi, soliq ma'muriyatchiligi soddalashtirildi, tadbirkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratildi. Qo'shilgan qiymat solig'i yigirma foizdan o'n ikki foizga, ijtimoiy soliq yigirma besh foizdan o'n ikki foizga tushirildi. Bu o'zgarishlar natijasida ko'plab subyektlar yashirin iqtisodiyotdan chiqib, rasmiy faoliyatga o'tdi, yangi ish o'rinlari yaratildi va investitsion faollik oshdi. Ammo bu jarayon hali tugagan emas, chunki iqtisodiyot doimiy o'zgarib turadi va soliq siyosati ham bu o'zgarishlarga moslashib borishi kerak.

Ushbu maqolaning maqsadi soliq yukini optimallashtirish masalasini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, uning iqtisodiy o'sishga ta'sirini ko'rsatish va O'zbekiston tajribasi asosida kelgusi istiqbollarni belgilashdir. Maqolada soliq yukining past va yuqori bo'lishining oqibatlari, Laffer egri chizig'i nazariyasi, soliq bazasini kengaytirish mexanizmlari, soliq imtiyozlarining samaradorligi hamda raqamli texnologiyalarning soliq ma'muriyatchiligiga ta'siri kabi masalalar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Moliya

vazirligi va Davlat soliq qo'mitasining rasmiy ma'lumotlaridan, shuningdek xalqaro tashkilotlar hisobotlaridan foydalanilgan. Maqola nafaqat ilmiy jamoatchilik, balki davlat boshqaruvi organlari, tadbirkorlar va soliq sohasiga qiziquvchi barcha shaxslar uchun foydali bo'ladi deb hisoblanadi.

Davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning eng yaqqol ko'rinishi bu soliq tizimidur. Fuqarolar va tadbirkorlar o'z daromadlarining ma'lum bir qismini davlatga beradi, evaziga esa davlat xavfsizlik, ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma va qonun ustuvorligini ta'minlab beradi. Biroq, bu jarayonda har doim bitta fundamental savol o'rtaga chiqadi: soliq qancha bo'lishi kerak? Agar soliq juda past bo'lsa, davlat o'z majburiyatlarini bajara olmaydi, maktablar va kasalxonalar qurilmaydi, yo'llar ta'mirlanmaydi. Agar soliq haddan tashqari yuqori bo'lsa, tadbirkorlar faoliyatini to'xtatadi, investitsiyalar chetga oqib ketadi va iqtisodiyot turg'unlikka yuz tutadi. Aynan shu nuqtada "soliq yukini optimallashtirish" tushunchasi maydonga chiqadi.

Soliq yukini optimallashtirish deganda soliq stavkalarini shunchaki kamaytirish emas, balki davlat byudjeti barqarorligini saqlab qolgan holda, iqtisodiy faollikni rag'batlantiradigan eng maqbul nuqtani topish tushuniladi. Iqtisodiyot tarixida bu masala bo'yicha eng mashhur nazariyalardan biri bu Artur Laffer tomonidan ilgari surilgan "Laffer egri chizig'i"dir. Bu nazariyaga ko'ra, soliq stavkasi nol foizdan boshlab oshirilganda, davlat tushumlari ham oshib boradi. Ammo ma'lum bir kritik nuqtaga yetganda, yuqori soliq stavkalari tadbirkorlarni faoliyatini yashirishga, soyali iqtisodiyotga o'tishga yoki umuman ishlab chiqarishni qisqartirishga majbur qiladi. Natijada, stavka yuqori bo'lishiga qaramay, davlat byudjetiga tushadigan umumiy mablag' hajmi kamayib ketadi. Demak, soliq yukini ma'lum bir darajada kamaytirish orqali iqtisodiy faollikni jonlantirish va soliq bazasini kengaytirish hisobiga byudjet tushumlarini yanada oshirish mumkin.

O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda aynan shu "oltin o'rtani" topish yo'lida juda muhim va jasur qadamlarni tashladi. 2019-2020 yillarda amalga oshirilgan tub soliq islohotlari mamlakatimiz tarixida burilish nuqtasi bo'ldi. Qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 20 foizdan 12 foizga, ijtimoiy soliq 25 foizdan 12 foizga tushirildi, foyda solig'i va boshqa ko'plab to'lovlar bo'yicha tadbirkorlar uchun yengilliklar yaratildi. Bu qarorlar qabul qilinganda, ba'zi mutaxassislar byudjet tushumlari keskin kamayib ketishidan xavotir bildirishgan edi. Ammo amaliyot Laffer nazariyasining to'g'riligini isbotladi. Soliq yukining kamayishi tadbirkorlarga o'z daromadlarini yashirishdan ko'ra, qonuniy ishlash va kengayish foydaliroq ekanligini ko'rsatdi.

Soliq yukini optimallashtirishning iqtisodiy o'sishga ta'siri bir nechta muhim yo'nalishlarda yaqqol namoyon bo'ldi. Birinchidan, investitsion muhit tubdan yaxshilandi. Mahalliy va xorijiy investorlar uchun soliq tizimining bashorat qilinadigan va adolatli bo'lishi eng muhim omillardan biridir. Stavkalarning pasayishi yangi zavodlar, korxonalar va xizmat ko'rsatish shoxobchalarining ochilishiga turtki berdi. Ikkinchidan, soyali iqtisodiyot hajmi qisqara boshladi. Tadbirkorlar "konvert" orqali maosh to'lash yoki ikkita buxgalteriya yuritish kabi noqonuniy va xatarli usullardan voz kechib, rasmiy faoliyat yuritishga o'tishdi. Bu esa o'z navbatida minglab yangi ish o'rinlarining rasmiylashishiga va aholining ijtimoiy himoyalanishiga olib keldi. Uchinchidan, soliq to'lovchilar soni keskin oshdi. Iqtisodiyotga yangi subyektlar kirib keldi va ularning barchasi qonuniy soliq to'lovchiga aylandi. Natijada, stavkalar pasayganiga qaramay, davlat byudjetining soliq tushumlari hajmi yildan-yilga o'sib bordi.

Biroq, soliq yukini optimallashtirish jarayoni hech qachon to'xtab qolmaydigan, doimiy izlanishni talab qiladigan jarayondir. Bugungi kunda oldimizda turgan asosiy vazifa bu soliq bazasini yanada kengaytirishdir. Ya'ni, soliq stavkalarini yana ham pasaytirish emas, balki hali ham soliq to'lashdan bo'yin tovlayotgan yoki noformal faoliyat yuritayotgan subyektlarni qonuniy maydonga olib chiqishdir. Buning uchun soliq ma'muriyatchiligi yanada shaffof, raqamli va tadbirkor uchun qulay bo'lishi kerak. Odamlar soliq to'lashni majburiyat emas, balki

o'z davlatiga hissa qo'shish va qonuniy himoyaga ega bo'lish imkoniyati sifatida qabul qilishlari lozim.

Shuningdek, soliq imtiyozlarining samaradorligini qayta ko'rib chiqish ham dolzarb masalalardan biridir. Ba'zan iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash uchun berilgan imtiyozlar o'z maqsadiga erishmay, faqat byudjetni boy berishga xizmat qiladi. Optimallashtirish jarayonida har bir imtiyozning iqtisodiyotga bergan real foydasi va davlatga keltirgan zarari aniq hisob-kitob qilinishi, faqat haqiqatan ham innovatsiya, eksport yoki bandlikni oshirayotgan sohalargina rag'batlantirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, soliq yukini optimallashtirish bir martalik amal emas, balki doimiy jarayondir. Iqtisodiyot o'zgaradi, yangi sohalari paydo bo'ladi, xalqaro sharoit o'zgaradi va soliq siyosati ham bularning barchasiga moslashib borishi kerak. O'zbekiston tanlagan yo'l – soliq yukini maqbul darajada saqlash, tadbirkorlik erkinligini kengaytirish, raqamli texnologiyalar orqali shaffoflikni ta'minlash va soliq madaniyatini shakllantirish – to'g'ri yo'ldir. Bu yo'lni izchil davom ettirish mamlakatimizni barqaror iqtisodiy o'sishga, yuqori investitsion jozibadorlikka va fuqarolar farovonligining oshishiga olib boradi. Davlatning haqiqiy boyligi xazinadagi oltin emas, balki erkin, faol va qonuniy ishlayotgan tadbirkorlar, mehnatsevar fuqarolar va ularning davlatga bo'lgan ishonchidir. Soliq tizimi ana shu ishonchni mustahkamlashi, tadbirkorni o'sishga undashi va har bir fuqaroga o'z solig'i qayerga sarflanayotganini ko'rsatishi kerak. Faqat shunday yondashuv orqali soliq tizimi iqtisodiy o'sishning tormozidan uning drayveriga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirda. Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini 2017–2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni. Toshkent, 2017-yil 7-fevral.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq va byudjet siyosatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5590-sonli Farmoni. Toshkent, 2018-yil 29-dekabr.
4. 4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va soliq nazorati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6037-sonli Farmoni. Toshkent, 2020-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025-yil uchun asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va davlat byudjeti parametrlari to'g'risida"gi qarori. Toshkent, 2024-yil.